

Journal of Analytic Divinity
International Refereed Journal

Volume 2/2, p. 36-62
ISSN:3602-3792

ANKARA-TURKEY

This article was checked by iThenticate.

Analytic Divinity Center
www.andcenter.org

TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI, DİN VE KADIN*

Handan KARAKAYA**

ÖZET

Toplumsal Cinsiyet(Gender) tarih boyunca ve günümüzde kadının toplumsal konumunun biçimlenmesinde önemli bir faktör olarak kabul edilmektedir. İnsan bir birey olarak doğduğu toplumda cinsiyet algısına göre biçimlenmiş bir toplumsallaşma süreciyle baş başa kalmaktadır. Bu toplumsallaşma süreci cinsiyet alanları üzerinden biçimlendirildiği için kadınlar ve erkekler açısından farklı anlamlar ifade etmektedir. Bu süreçte kadınlar daha edilgen ve kamusal alanın dışında bir hayat için hazırlanmaktadırlar. Erkekler ise kamusal alana hâkim ve yöneten bir kimlikte tanımlanmaktadırlar. Bu ayrım tarihi süreç içerisinde, farklı toplumlarda farklı biçimlerde varlığını korumuştur. Değişen yaşam koşulları ve modernleşme süreci bu yaklaşım değişmesinde etkili olmakla birlikte ortadan kaldıracı bir etkisinin olduğunu söylemek zordur. Toplumda kadın ve erkekler arasındaki ayrımın derinliği, toplumsal cinsiyet algılarının gücü bağlamında derinleşebilmektedir. Kadınlar ve erkekler biyolojik cinsiyet (sex) farklılıklarının ötesinde sınırları keskince belirlenmiş sosyokültürel kalıplara zorlanmaktadırlar. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet algısını besleyen unsurlar bu noktada önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, toplumsal cinsiyeti besleyen tüm unsurlara görünürlük kazandırmak değildir. Çalışmada amacımız toplumsal yapının ve kültürün biçimlenmesinde önemli bir kaynak olan din ve toplumsal cinsiyet algısı arasındaki etkileşimin biçimini ortaya koymaktır. Bu açıdan ilkel dinlerden ilahi dinlere kadar cinsiyet kalıplarının ortaya çıkış biçimi ve korunma şekilleri üzerinde durulacaktır. Ancak bu makalenin sınırları içerisinde tüm dinler ve ortaya koydukları cinsiyet kalıplarını ele almak mümkün değildir. Aynı biçimde

* Bu makalenin özeti INCSOS 2018 Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde sözlü olarak sunulmuştur.

** Dr. Öğretim Üyesi, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, El-Mek: hkarakaya@firat.edu.tr

konuyla ilgili tüm kaynakların bu makalenin sınırları içerisinde ele alınması zordur. Bununla beraber başta üç semavi din ve bunun dışında öne çıkan inanç biçimlerinin(Budizm, Hinduizm vb) kadın algısı, kutsal metinler üzerinden ele alınacaktır. Bu bağlamda genel bir çerçevenin ortaya konulması önemlidir. Bunun bize, dinin kadın algısı ve bu algının toplumsal cinsiyet algısına etkisini ortaya koyabilmek açısından bir perspektif sunabileceği kanısındayız. Bu alanda çalışan birçok uzman dinlerin kadınları erkeklerin gerisinde varlıklar olarak tanımlamadığını ifade eder. Ancak yapılan çalışmalar, gerek metinlerin yorumlanış biçiminin gerekse ataerkil toplumsal yapının kadının algısına etkisinin büyük olduğunu ortaya koymaktadır. Bu algılamaya bağlı olarak kadınlar birçok ayrımcılığa uğradığına uğramakta ve kamusal alnın dışında kalmaktadırlar. Bu ayrımcılık dini metin ve sözlü anlatımlara dayandırılarak meşrulaştırılmaktadır. Dolayısıyla din yada toplumsal cinsiyet algısı kullanılarak kadın kamusal alnın dışına itildiği gibi toplumsal hayatta görünürlüğü büyük oranda engellenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Din, Kadın, Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet, Toplum

PERCEPTION OF GENDER, RELIGION AND WOMEN

ABSTRACT

Gender (Gender) is accepted as an important factor throughout history and today in shaping women's social position. In a society where human beings are born as an individual, they are kept apart by a process of socialization divided by gender. This socialization process has different meanings for women and men this process, women are preparing for a life that is more passive and out of public space. Men are defined by an identity that dominates and manages the public sphere. This distinction preserves its existence in different forms in different societies in the course of history. It is difficult to say that the changing living conditions and the modernization process are influential in this change of approach and have a lifting effect. The depth of the distinction between men and women in the society can deepen in the context of the power of gender perceptions. Women and men are struggling with socio-cultural patterns that are sharply defined beyond their biological sex differences. Therefore, the elements that feed the perception of gender are gaining importance at this point. The purpose of this study is not to give visibility to all elements that feed gender. Our aim in our work is

to reveal the form of interaction between religion and gender perception, which is an important source of social structure and cultural formation. At this point, the way in which gender stereotypes emerged from primitive religions to divine religions will be emphasized. At this point, sacred texts of religions will be utilized

It is difficult for all resources related to the topic to be handled within the limits of this article. However, the three sensual religions, and other forms of belief (Buddhism, Hinduism, etc.) that stand out, will be handled through sacred texts. We believe that this is a religious woman's perception and that it can offer an angle in terms of showing its effect on gender perception. Many experts who work in this area say that religions do not define women as being behind men. Studies have shown that the interpretation of the texts, or the patriarchal social structure, is largely influenced by women's perceptions. Due to this perception, women are undergoing many discriminations and are out of public awareness. Therefore, the woman is pushed out of the public sphere by using religion or gender perception.

Key Words: Religion, Woman, Sex, Gender, Society

STRUCTURED ABSTRACT

This study focuses on the elements that foster women's perception of gender, religion and women in society. Women are exposed to discrimination in different forms in all developed and developing societies. This discrimination can occur due to many factors. Discrimination can be attributed to different social and economic reasons, from religious beliefs to gender perceptions. It is not possible to address all the elements that feed this discrimination here. However, we will try to discuss whether there is an effect of religions in the emergence of this discrimination within the limits of our article. Strengthening the social position of women is an important indicator of development for all societies. In this context, it is important to strengthen the social position of women in terms of Turkish society. In order to achieve this empowerment, the visibility of women in all social areas must be supported. Religion is an important mental background factor in supporting the social visibility of a woman.

It is possible to talk about many work done in this extent. However, Berktaş (2014) 's “Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın”

work is one of the most important works in this extent. In addition, Saadavi (1991) "The Hidden Face of Eve" is important in terms of removing the woman from the public area and showing the negative effects of the control over the social development. Pelizozon(2009)'s the work of " Kadının Konumu Nasıl Değişti?" tries to draw attention to the fact that gender is produced not by feudalism but by capitalism. In this context, it is possible to trace the way in which women's social position is transformed in historical development in terms of different societies.

In our work, it will be examined whether gender building and adoption with strict supervision by society is legitimized by religion. Besides, the texts of the three divine religions will look at the patterns of the sex hierarchy. In this context, religious gender stereotypes will be tried to be revealed through examples selected from sacred texts and religious teachings. In this context, examples of primitive religions will be given, and gender stereotypes of sacred religious texts will be exemplified through religious texts. Historical documents, sacred texts and documents, which are qualitative analysis techniques, are used as data in our work.

In this context, examples of the approach of primitive religions will be given as well as gender stereotypes of sacred religious texts.

Religion can not be described as a cause of gender perception. However, the way in which religions are perceived may have an influence that reinforces the social gender perceptions of contacts with social cultures. Although the sources of all religions are good and they lie on the right, different cultural structures and lifestyles can restructure their religions. Thus, religions that are intertwined with cultural and traditional structures can also shape the roles of women and men in society in this context. In this process of germination, the gender approach can consolidate power over religion and consolidate its existing power.

Therefore, the religious woman's perception is squeezed between different social and cultural approaches and there is a gap between the original of the religious message and the practices of life. This gap seems to have caused the basic messages to be reproduced by the influence of gender perception.

Giriş

Toplum sosyal bir bütün olarak kadın erkeklerden meydana gelmektedir. Toplumun biyolojik olarak birbirinden farklı bireylerden oluşması temelde basit ve ayrımcılık içermeyen bir durumdur. Ancak tarih boyunca kadınlar ve erkekler basit biyolojik farklılıklarından daha derin farklılıklar üzerinden tanımlanmıştır. Bu bağlamda kadınlar bir çok ayrımcı muamele ile karşılaşmıştır. Bu tanımlanma biçimleri kadınları ve erkekleri biçimlendirmiş sosyal, kültürel ve özel hayatları bu durum üzerinden şekil almıştır. Toplumların kültürleri, inanç biçimleri, gelenekleri ve ekonomik durumları kadın ve erkek için tanımlanan toplumsal cinsiyet kalıplarının oluşum sürecinde etkili olmuştur. Bu noktada Berktaş(2014:16), kadın açısından hangi toplumsal sistem ve hangi gelişme düzeyi söz konusu olursa olsun, kadının hem kamusal hem de özel alandaki statüsü, a)Kadınların güç ve otoritesine ve b)Toplumun kadınlar için uygun ve kabul edilebilir bulduğu rollere bakılarak tanımlandığını ifade etmektedir. Bu noktadan bakıldığında kadınların toplumsal konumunu biçimlendiren toplumsal cinsiyet algısını besleyen kaynaklar önem kazanmaktadır. Kadının toplumsal statüsünü toplumsal cinsiyet algılarından bağımsız düşünmek mümkün olmamaktadır.

Bizim çalışmamızın sınırları açısından toplumsal cinsiyetin oluşum sürecine etki eden tüm faktörleri ayrıntılı olarak incelemek mümkün değildir. Ancak dinin toplumsal cinsiyet algısının oluşumu üzerindeki etkisini kutsal metinler ve dini öğretilerde kadınlarla ilgili kısımlara bakarak değerlendirebiliriz. Tarih boyunca kadınlar toplumların farklı değerlendirme biçimlerine tabii olmuşlardır. Bunların büyük bir çoğunluğunda da ayrımcılığa uğramışlardır. Bazı toplumlar kadınları üreme yetenekleri(annelik) üzerinden kutsallaştırırken bazı toplumlar da yalanın, hilenin, aldatmanın, büyüünün ve düzen bozuculuğun kaynağı olarak değerlendirmiştir. Bu bağlamda birçok eski kaynakta kadının insan olup olmadığı dahi tartışma konusu yapılmıştır. Dolayısıyla tarihsel ve toplumsal bir gerçeklik olarak ele aldığımız din olgusu ile kadının statüsü arasındaki ilişkinin çoğu zaman açık seçik doğrusal, ama bazen de çelişkili ve gerilimli olduğunu görüyoruz. Sosyal bir gerçeklik olan din içinde yer aldığı farklı toplumlarda, bir yönüyle o toplumların kültürel yapısına eklenirken bir diğer yönüyle de bu kültürel yapıyı kendi dinamikleriyle dönüştürebilmektedir. Bu bağlamda hangi din söz konusu olursa olsun hiçbir dinsel doğmanın başlangıçtaki saf

halinde kalmadığını, daima toplumların ekonomik, sosyal, kültürel koşullarından kaynaklanan farklı özelliklerince değişime uğratıldığını söylemek mümkün görünmektedir (Berktaş, 2014:15).

Böylece kadın sosyal ve kültürel yapı içerisinde yanlış yapma ihtimali her zaman çok yüksek olan bir birey olarak kodlandı. Bu kodlanma süreci, toplumsal cinsiyet yapısının kadın ve erkek algısının ayrıştırıcı değirmenine su taşıdı. Bu da uzun vade de kadınlar ve erkekler arasında aşılması zor eşitsizlikler yarattı. Din temelde bütün insanları(kadın erkek diye ayırmadan) içine alan mesajlar taşımaktadır. Bu mesajlar, insanlara iyiliği ve doğru yolu gösterir. Ancak toplumsal ve kültürel yapılarla iç içe geçtikten sonra bu mesajlar erkeklerin lehine kadınların ise aleyhine içerikler kazanmaktadır.

1. Toplumsal Cinsiyet ve Kadın

Toplumsal Cinsiyet(Gender), biyolojik bir temele dayanmayan bir cinsiyet ayrılığı üzerine kurgulanmıştır. Bu kurguda bireylerin toplumsal rol ve sorumlulukları biyolojik yeterliliklerine göre değil, toplumsal cinsiyetin kendileri için tanımladığı rol ve sorumluluk içeriğine göre biçimlenmektedir. Dolayısıyla toplumsal cinsiyet algısı geleneksel, kültürel ve dini birçok kaynaktan beslenebilmektedir. Sosyolojik olarak toplumsal cinsiyet algısının oluşumunu ve toplumlar içinde farklı biçimlerde kökleşmesini birkaç nedene bağlı olarak açıklamak mümkün değildir. Bir çok toplumsal olguda olduğu gibi bir çok sosyal, kültürel, ekonomik ve inanç biçimlerine bağlı olarak ortaya çıkıp geliştirdiği bilinmektedir. Toplumların yerleşik hayata geçişine kadar geriye götürülebilen toplumsal cinsiyet ayrımcılığı, bu noktada kadının erkek egemenliği altında tanımlanışının başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir. Yerleşik hayat ve mülkiyet anlayışının ortaya çıkması ile erkek egemenliği pekişmeye başlamıştır. Yaşam alanındaki tüm unsurları kendi mülkü olarak benimseyen erkek, ataerkil bir toplumsallığın güçlenmesinde temel kaynaktır(Yılmaz, 2010:192). Arat(1980:16)'a göre, çiftçi toplumlarda kadın çocuk doğurabilme yeteneğine bağlı olarak saygınlık kazanıyordu. Bu tür toplumlarda kadının hem evde hem de tarlada çalışması, halı ve örtüler dokuması, çanak çömlek yapıp bunu başkaları ile değiştirmesi; yani hem tarım işçiliği, hem ilkel anlamında endüstri işçiliği yapması kadının ev içi alana daha çok hapsedilmiş görünmektedir. Kadının üretim alanı olarak evi kullanması, onun evle özdeşleştirilmesine katkıda bulunmuş ve bunun uzun soluklu bir miras olmasını sağlamıştır. Bunun yanında erkeğin salt avla uğraşması, daha çok dünyaya açılmasına ve doğayı daha

çok tanınmasına imkân vermiş görünmektedir. Erkekler doğa ile olan yakın iletişimlerine bağlı olarak iktidar erkinin de farkına vararak sahiplenme çabasına giriyorlar. Bu da ilkel toplumlardan itibaren kadınları, erkekler karşısında giderek güçsüzleştiriyor. Böylece erkekler, rasyonel zihinsel yetenekleri ile dünyayı yorumlarlar ve düzen sağlarken, kadınlar, çocuk doğurma ve yetiştirme yetenekleri bağlamında yaşamın ve türün yeniden üretilmesi işlevini üstlenirler. Toplumsal cinsiyet bağlamında dayatılan bu işlevlerin her ikisi de önemli kabul edilmekle birlikte, erkeklerin işlevi daha üstün sayılır(Berktaş, 2014:26-27). Mısır toplumunda tarihi süreçte kadının konumunu inceleyen Saadavi(1991:139)'ye göre ise, koca ve karı Eski Kırallık'ın III. ve IV. Sülalelerine dek her bakımdan eşitti. Ona göre büyük toprak sahipliğinin gelişmesi ve devlet yönetimini ele geçirmesine bağlı olarak, V. Sülale yönetimi sırasında erkekler iktidar erkini lehlerine kullanmaya başladılar. Büyük önem kazanan mülkiyetin miras yoluyla oğullarına devredilmesini sağlayarak ataerkil aileyi dayattılar. Ataerkil sistem yükselirken beraberinde çok eşlilik ve cariyelik kurumlarını da geliştirdi. Bu da Mısır'da kadınların toplumsal konumunu oldukça düşürdü.

Bu bağlamda toplumsal cinsiyet, biyolojik cinsiyetten farklı olarak, kadınların ve erkeklerin sosyal ve kültürel açıdan tanımlanmalarını içermektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi toplumsal cinsiyet, toplumların bu iki cinsi birbirinden ayırt etme biçimini ve onlara verdiği toplumsal rolleri anlatmak için kullanılan bir kavramdır. İlk defa 1972 yılında Ann Oakley tarafından kullanılan Toplumsal Cinsiyet, erkeklik ile kadınlık arasındaki toplumsal bakımdan farkların altını çizmektedir. Bu farklar aynı zamanda kadın ve erkek açısından bir eşitsizlik üzerine de oturmaktadır. Bu noktada toplumsal cinsiyet kavramı özellikle iki cins arasındaki güç eşitsizliklerini sorgulama bağlamında kullanılmaktadır(Ecevit, 2011:4). Bu açıdan bakıldığında cinsiyet rolleri belli bir toplumda cinsiyetlerden beklenen öğrenilmiş davranışları ifade etmektedir. Erkeklerin ve kadınların nasıl davranacakları ve bu davranışların toplumsal karşılıkları cinsiyet rolleri üzerinden tanımlanan kalıplara göre biçim alır. Cinsiyet rollerine göre oluşturulan kadın erkek kalıpları doğru ve yanlış tutumları kategorize ederek cinsiyetler açısından toplumsal meşruluğun da sınırlarını çizer. Bu kalıplar, ayrımcılığın ortaya çıkmasını kolaylaştıran şifreleri içinde barındırır. Kadınların geleneksel olarak sevecen, edilgen, razı gelen, hassas, sezgileri güçlü ve muhtaç olması, bir erdem olarak

gösterilerek tutumların kökleşmesi sağlanır. Bunun yanında kadınlar, erkeklerden daha hırslı, agresif, rekabetçi yada daha zeki görünmemelidirler. Spor, ekonomi ve siyaset konusunda cahil ve ilgisiz olmalıdırlar. Oysa erkeklerin, sert, korkusuz, mantıklı, kendine güvenen, bağımsız ve agresif olması, toplum tarafından beklenen ve güçlü bir biçimde olumlanan tutumlardır. Bu bağlamda erkek, güncel konularda fikir sahibi olmalı, iş hayatında ve evde otoriter kararlar alabilmelidir (Zastrow, 2016:605). Kadın ve erkekleri toplumsal olarak yeniden biçimlendiren toplumsal cinsiyet kavramının kapsamlı bir şekilde ve bugünkü anlamıyla ilk defa 1970'lerdeki feminist hareket tarafından altı çizilmiştir. Bu kavramın feministler tarafından ortaya atılmasındaki itici güç, biyolojik özelliklerin toplumsal eşitsizliklerin meşru bir sebebi olamayacağını göstermek ve altını çizmek olarak tanımlanabilir. Bunun en temel sebebi uzun yıllar boyunca kadınların maruz kaldıkları ayrımcı uygulamaların temelinde, kadınlar ve erkekler arasında mevcut olan ayrımcılıkların doğal ve değiştirilemez olduğu inancının hâkim olduğuna görünürlük kazandırmak ve bunu değiştirmek. Bu noktada biyolojik gerekirci(determinist) anlayış, kadınlarla erkeklerin toplumsal, psikolojik ve davranışsal özelliklerinin tümünün temelinde metabolizma gerçeği bulunduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Dolayısıyla bu açıdan biyolojik gerçekler, yalnızca kadınlarla erkekler arasındaki davranış farklılıklarının açıklanması için kullanılmakla kalmamış toplumsal ve siyasal düzenlemelerin nasıl olması gerektiğine de karar veren bir güç olmuştur(Sayer, 2011:9). Bora(2012:176), her şeyden önce kadın ve erkeklerin birbirinden tamamen farklı iki cins olduklarına dair tartışılmaz, sorgulanmaz, değişmez bir hikâyenin içinde yaşadığımız kanısındadır. Ona göre bu hikayeyi “cinsiyet kalıpları” diye adlandırabiliriz. Bu kalıplar üzerinden insanlar ikiye ayrılır: Kadınlar ve erkekler. Bu ayrım, nereye giderseniz gidin, hangi çağda yaşarsanız yaşayın, istediğiniz kadar devrim yapın, düzen değiştirin, değişmeyecek bir insanlık gerçeği gibi karşınıza çıkmaktadır. Kadın ve erkek olmanın toplumsal kalıplarını tam olarak ortadan kaldırmak mümkün olmasa da etkinliğinin azaltılması mümkündür.

Bu temel fikir devam ettiği müddetçe, kalıpların farklılık göstermesi mümkündür. Bazı yerlerde kadınlar biraz daha özgürdürler, bazı toplumlarda erkeklerin şiddete yatkın olduklarına o kadar da fazla inanılmaz. Bazı kadınlar kocaları öldüğünde onun bedeni ile birlikte canlı canlı yakılır, bazıları yeniden evlenmeye teşvik edilir. Bazı erkekler tam “aile babası”dır bazıları “özgür ruh”. Ama bütün bu farklılıkları biz o temel fikre, yani hikâyenin asıl temasına uydururuz. Birbirinden onca farklı

kadının “her şeye rağmen” yinede asıl olarak erkeklerden farklı olduğuna inanmayı sürdürürüz. Daha da derinden inandığımız şey, birbirinden onca farklı erkeğin “her şeye rağmen” yine de asıl olarak kadınlardan farklı-ve üstün- olduğudur. Dünya üzerinde bir çok alanda kadının uğradığı ayrımcılık göz önünde bulundurulduğunda, kadının hala bu gerçeğin gölgesinde yaşadığını söyleyebiliriz.

Toplumsal cinsiyet, kadın ve erkekleri kendi kavramsal penceresinden yeniden yaratmıştır. Bu yaratım sürecinde kadınlar, edilgen bir biçimsellik etrafında yüceltilirken, erkekler yöneten, sahip olan, kontrol eden, sorumlu tutulan ve sorumlu tutan güç olarak tanımlanmışlardır. Bu tanımlanma biçimleri insanın doğumundan ölümüne kadar hayatının tüm safhalarında etkili olmuştur. Bu da kadınlar ve erkekler arasında nesilden nesile aktarılan bir hiyerarşik bir düzeni ikame etmiştir. Nesiller arası süreçle birlikte erkek egemenliği kadınların aleyhine güçlenmeye devam etmiştir.

2. Bir İktidar Aracı Olarak Toplumsal Cinsiyet ve Din

Kadınların biyolojik farklılıkları üzerinden biçimlenen Cinsiyet(sex) farklılıkları, toplumsal cinsiyet algısıyla birlikte bir iktidar aracı haline gelmiş görünmektedir. Dünya üzerindeki toplumların birçoğunda eril güç iktidarı elinde bulundurmaktadır. Bu gücün meşruluğunu da sosyal, kültürel ve dini kaynaklar üzerinden sağlamaktadır. Feminis teori bu noktada cinsiyet rollerinin toplumun yapısal ve kültürel özelliklerini biçimlendirdiğini ifade etmektedir(Kalan, 2010:77). İnsanlar birer birey olarak dünyaya gelirken, cinsiyetlerinin gerektirdiği rol ve kalıplardan habersizdirler. Birey çocukluğundan itibaren toplumun sunduğu cinsiyet rolleri ile karşı karşıya kalır ve bunları yaşarken öğrenir. Toplumsal cinsiyet teorisi yaklaşımına göre, toplumsal cinsiyet görünümüleri kültürel olarak üretilir ve iletişim araçları yoluyla pekiştirilir(Kalani, 2010:78).

Beauvoir(1993:24), bu bağlamda erkeklerin din ve geleneğin öğretileri ile işbirliği yaptığı kanısındadır. Tarih boyunca yasa koyucular, din adamları, felsefeciler, yazarlar, bilginler, kadının bağımlılığının Tanrı'nın hoşuna gittiği gibi, yeryüzünde de çok yararlı olduğunu gösterebilmek için canlarını dışlerine takarak çalışmışlardır. Böylece kadın üzerindeki egemenlik toplumsal cinsiyet algısını besleyecek biçimde güçlendirilmiştir. Erkeklerin kaynatıp kotardıkları dinler de bu egemenlik isteğini

yansıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında erkekler, Havva Anamız ve Pandora'yla ilgili efsanelerden kendi görüşlerini destekleyen silahlar çıkarmış ve bunu çok iyi bir biçimde kullanabilmişlerdir. Bu yaklaşım, her iki cins açısından tanımlanmış yaşam alanları oluşturulmasını sağlamıştır. Bu yaşam alanları neredeyse kadın ve erkekle özdeşleştirilecek denli bir ayrışmayı görünür kılmıştır. Gözleme dayanan öğrenme kuramı olarak da tanımlanan sosyal öğrenme kuramına göre, birey sosyal çevresindeki olayları ve davranışları gözlemleyerek öğrenir. Cinsiyet kalıpları hem kadınların hem de erkeklerin davranışlarını sınırlandırır. Bu bağlamda, aile, arkadaşlar, anne, baba ve kitle iletişim araçları rollerin kopyalandığı ya da öğrenildiği kaynaklardır(Kalan,2010:78).

Bireyin öğrenme sürecinde kadınlar, giderek özel alanın bir unsuru olarak tanımlanırken, erkekler kamusal alan üzerindeki yetkinliklerini genişletmişlerdir. Erkeklerin kamusal alanda yetkinliklerinin artması ve iktidarlarının pekişmesi için din, gelenek ve kültürel kaynaklardan destek aldıkları bilinmektedir. Freud'un psikoseksüel gelişim kuramına göre; birey doğumdan itibaren maruz kaldığı sosyal kodlar ve iletiler aracılığı ile toplumsal cinsiyet rollerini benimsemektedir. Psikoseksüel gelişim kuramına göre bu üç dönemde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki, çocukların cinsiyet arasındaki farklılıkların farkında olmadıkları dönem, ikincisi, farklılıkları anlamaya başladıkları dönem ve sonuncusu ödipal dönemdir(Kalan,2010:78).

Erkek otoritesinin tarihi kökenlerine baktığımızda Mezopotamya bölgesinde hem Sümer hem de Babil devletlerinde birbirlerinden çok farklılaşmayan baba imajı ve otoritesinin varlığı bilinmektedir. Söz konusu babanın otoritesi de temelde erkeklerin toplumsal kurallar açısından daha belirleyici konumda olmalarının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu, kadınlar üzerinde bir otorite ve egemenlik ifade ederken kendi hemcinsleri arasında da bir statü farkını ortaya koymaktadır. (Say:2015:140). Ökten(2009:305) Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaptığı araştırmada kadın ve erkek arasında iktidar ilişkisinin temelinde soy ideolojisinin olduğunu ifade etmektedir. Ona göre soyun temel belirleyicisi erkek olduğu için gücün sahibi de erkek olmaktadır. Günlük yaşamın kurgulanışında bu güç önemli bir merkez oluşturmakta ve aileyi oluşturan tüm unsurlar bu gücün etrafında tanımlanmaktadır. Dini kaynaklar ve peygamber döneminde uygulandığı ifade edilen pratikler, bu gücün pekiştirilmesinde araçsallaştırılmaktadır. Dini inançların her ne kadar dogmatik kutsal değerler olduğu kabul edilmiş olsa da kimi zaman insanlar tarafından toplumsal düzen adına yeniden

yorumlanması yaşam pratiklerinde farklılaşmalara neden olmaktadır. Bu farklılaşma bedeninin denetlenmesi gereken bir unsur olarak kabul edilmesinden yola çıkarak kadınlar etrafında biçimlenmektedir. Kültürün bir parçası olarak da kabul gören dini mesajlar, güçlü gelenek damarları oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kadının kıymet problemi de dini/kutsal olan ile dünyevi/profan arasındaki ilişkide, erkek egemen toplumsallığın inşasında araçsal(Kaval,2016:317)bir konumdadır. Bu noktada *“Erkekler, kadınlar üzerinde hâkim dururlar, çünkü bir kere Allah birini diğerinden üstün yaratmış ve bir de erkekler mallarından harcamaktadırlar. Bunun için iyi kadınlar, itaatkârdırlar. Allah’ın korumasını emrettiği şeyleri, kocalarının yokluğunda da korurlar. Serkeşlik etmelerinden endişe ettiğiniz kadınlara gelince; önce kendilerine nasihat edin, sonra yataklarında yalnız bırakın, yine dinlemezlerse dövün”* (Nisa Suresi, 4/34) ayeti toplumsal olarak bir kadın ve erkek ayrımının sınırlarını göstermesi bağlamında önemlidir.

Kadının edilgen ve itaatkâr yapısının bir değer olarak kabul edilmesi, denetimlerin nedenlerine karşı sorgulayıcı tutumu pasifleştirmektedir. Arap toplumunda dinin esaslarıyla uyumlu olmayan birçok uygulamanın dinin gereği olarak ortaya konduğunu yaptığı araştırmalarla ortaya koyan Saadavi(1991:173-174) çok ilginç tespitlerde bulunmuştur. Ona göre, Arapça “Kadın” sözcüğü “fitne” sözcüğü ile başa baş gitmektedir. Kadın cinselliği baştan çıkaran bir unsur olarak kabul edildiğinden denetim altında tutulması da toplumsal düzenin sağlanması açısından büyük meşruiyet taşımaktadır. Aynı şekilde Araplar arasında kadının daima toplumun içinde bir tehlike olarak değerlendirilmesi giderek İslami yaklaşıma da sinmiştir. Bu yaklaşıma göre, İslam ve kültür ele ele vererek, kadını denetlemenin tek yolu olarak onu toplumdan uzaklaştırma ve eve kapatmayı seçmişlerdir. Kadının dışarı çıkması ise kadın kimliğinin görünmez kılınması şartına bağlanmıştır. Böylece kadın toplumsal denetimin en önemli öznesi olmuştur.

Beauvor(1993:8), kadınların dünyaya gelir gelmez bir iktidar altında olduklarının farkında olduklarını ifade eder. Ona göre kadın dünyanın bütünüyle erkek dünyası olduğunu baştan kabul eder. Dolayısıyla erkeklerin kurduğu bir dünyayı erkeklerin yönetmesi de bu bağlamda doğaldır. Erkekler dünyanın efendisi olarak seçilmişlerdir ancak kadınlar bu dünyadan sorumlu değildirler. Kadının bağımlı ve ikincil derecede bir varlık olduğu baştan kabul edilmiştir. Bu da kadının toplumun diğer öğelerinin

önüne bir özne olarak çıkmasını engellemiştir. Kendisi var olmadan çok önce fethedilmiş bir dünyada, kadın etine ve evine kapanmıştır. Bu noktadan bakıldığında köyde evin sahibi ve reisi de erkektir ve evin temsil edilmesi ve yönetimiyle ilgili kararların da büyük oranda erkek tarafından verilmesi meşrudur. Kadınlar sosyal yaşamın hiçbir alanında tek başına karar alıcı olarak tanımlanmamıştır. Hayatın biçimlenmesi ve varlığını sürdürmesinde önemli bir alan olan ekonomik kaynakların denetimi büyük oranda evin sahibi ve reisi olan erkeklere aittir(Ökten,2009:305).

Bu gelenek modern dönemlerde kadın açısından farklı ekonomik sosyal sorunlara kaynaklık edecektir. Nitekim kadının aile reisi olarak kabul edilmemesi, ücret eşitsizliklerini beslediği gibi kadının aile reisi olduğu ailelerin yoksulluk oranının da önemli ölçüde yükseltmiştir. Yaşar(2013:241) da yaptığı çalışmada hane reisi kadınların %88'nin herhangi bir mesleklerinin olmadığı tespit etmiş ve bunun en önemli sebebi olarak da kadınların çalışmak için gerekli nitelik ve imkânlarına sahip olmaması gösterilmiştir. Bu bağlamda Pearce(1978:28) de çalışmasında hane reisi kadınların gelirlerinin erkek hane reislerinden daha az olduğunu altını çizmeye çalışmıştır.

Foucault(2015:105), bir iktidar aracı olarak kanı, toplumsal sistem içerisinde iki yönlü bir yapı olarak ele almıştır. Ona göre kanın değeri bir yandan araçsal rolüne(kan dökebilmek), öte yandan da göstergeler düzenindeki işlerliğine(belli bir kana sahip olmak, aynı kana sahip olma)'ya bağlıdır. Burada iktidar kan aracılığıyla konuşur. Bu bağlamda iktidar mekanizmaları bedene, yaşama, yaşamı çoğaltana, insan türünün gücünü ve bu gücü çoğaltana seslenir. Dolayısıyla iktidar bu gücü kullanabilen tarafından kontrol edilir. Yılmaz(2010:192) da yaptığı çalışmada, yerleşik hayata geçişin erkeğin üremedeki rolünü pekiştirdiğini ve böylece mülkiyet anlayışının ortaya çıktığını ifade etmiştir. Ona göre mülkiyet anlayışının ortaya çıkması erkeğin, kendi mülkü olarak benimsediği yaşam alanını kendisine ve kendisinden olacak ve eşinden doğacak ancak yine kendisi gibi erkek çocuğa mal etmesi, kadını ikincilleştiren bir sistemin temellerini oluşturmaktadır. Mülk üzerindeki iktidarını kendisinden olan erkek çocuğa aktarmak kaygısı taşıyan erkek, gücünü kendi gücünden almak üzere ortaya koyduğu erkek egemen toplumsal yapıyı, erkeğin soyunu garanti altına almak için kullandığı gibi kadını yeniden tanımlamak ve onun üremesini ya da cinselliğini, dolayısı ile de bedenini kontrol altına almaya çalıştı. "Rabb Âdem'in üzerine derin uyku getirdi ve o uyudu ve onun kaburga kemiklerinden birini aldı ve yerini etle kapladı ve Rabb Âdem'den

aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yarattı ve onu Âdem'e getirdi"(Tevrat-Tekin, 2/21-22). Kadın erkeğin var olan kurulu bütününden bir parça olarak algılandığında, ötekileştirilmesi ya da ikincileştirilmesi kutsal üzerinden meşruiyet kazanmaktadır. Böylece toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin kültürel ve toplumsal değerleri tarafından oluşturulmakta ve tarih boyunca nesilden nesile aktarılmaktadır. Meşruiyetini birçok kültürel ve dini kaynaktan alan toplumsal beklentiler, insanlara bu beklentilere uymaları konusunda bir baskı yapmaktadır. Bu baskının en belirgin göstergesi cinsiyet kalıpyargıların hayatın her alanında kendini göstermesidir(Kalan,2010:86).

Bu noktada Saadavi(1991:144), tüm kanıtların erkeğin üretim araçlarının mülkiyeti, iktisadi faaliyet ve din üzerindeki denetimi aracılığı ile iktidarını kurduğunu gösterdiğini ifade etmektedir. Dolayısıyla toplumsal iktidarını pekiştirme sürecinde davranış ve ahlak yasalarını kullanarak iktidara kendi atamasını gerçekleştirmiş görünmektedir. Erkek iktidarının genel bir sıfatı olan "Ataerkillik" kavramını Davis(2003:27-28) sorunlu bir kavram olarak görür. Ona göre Ata'nın yani babanın kurallarının geleneksel olarak sadece kadınlar değil genç erkekler için de geçerli olduğu kabul edilse bile, kadınlar üzerindeki mutlak etkisini gözden kaçırmak mümkün değildir. Bu noktada ata figürü, hem kadını hem de erkeği yönetir. Ancak bir gün yönetimi devretmesi gerekirse bunu bir erkeğe devreder. İktidarın bir kadın üzerinden varlığını devam ettirmesi mümkün değildir.

Bunun yanında Pelizzon(2009:303), modern dünya sisteminde toplumsal cinsiyetin görünürlüğüne ataerki yaklaşımına bağlamaz. Ona göre, tüm toplumsal alanlarda (hukuk, iktisat, din, fikir, siyaset alanı vs) ifade bulan ataerki, eski çağlardan kalma değildir. Bilakis XVI. Yüzyılda ortaya çıkmıştır ve yepyenidir. Protestanların erkeğin aile reisliğini eski Ahit'in belirli bir yorumuna dayandırmış olması ve bu fikrin Avrupa toplumlarına aşılmasını yeterince açıklayıcı bir kanıt değildir. Oysa kadın iktisadi hayatta bundan çok sonra marjinalleştirilmişti ve emeği ücretlendirilmeye değer bulunmamıştı. Bu süreçte kadın ev içi emeğinin yanında bir de güvencesiz işlerde harcadığı emeği ile hayatını sürdürmeye çalışmıştır. Bu süreçte kadın aile reisi olarak kabul edilmediği için yaptığı iş erkekle aynı niteliklerde olsa dahi eşit ücret alma imkânından mahrum bırakılmıştır. Bu da dünya üzerinde kadın yoksulluğunu artırırken, kadın emeğinin değersizliğini tarihi bir miras haline getirmiştir. Bu bağlamda çalışan yoksulların önemli

bir bölümü kadınlar ve çocuklardan oluştuğu ifade edilmektedir. Kadının işgücü piyasasına katılım imkânı doğsa dahi, toplumsal cinsiyet ayrımcılığının etkisiyle eğitim fırsatlarından yeterince yararlanamaması, yeterli olmayan sosyal yetenekler nedeniyle düşük nitelikli işgücü olarak değerlendirilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Böylece sosyal dışlanmanın başka bir biçimiyle karşı karşıya kalabilmektedir(Çakır,2008:35). Bu da kadını toplum içerisinde birçok faktöre bağlı olarak bağımlı bir birey haline getirmektedir. Tüm bunların ışığında cinsiyetler arası iktidar eşitsizliğinin hayatın farklı alanlarına nasıl yansıdığını göstermektedir.

3. Kadının Toplumsal Konumu ve Din

Din, yapısı ve insan yaşamı üzerindeki kapsayıcılığına bağlı olarak birçok tanıma konu olabilmektedir. Dolayısıyla insan yaşamının ayrıntıları üzerinde etkili olan ve bu ayrıntılara yön vermeye çalışan kurallar bütünü olarak tanımlanabilir. Din, bireysel ya da kolektif insan yaşamının en derin yönleriyle ilgili olan bir olgu olarak değerlendirilmektedir(Berktaş, 2014:8). Günlü ve arkadaşlarının(2014:139) İran ve Türkiye'yi karşılaştırarak yaptığı bir araştırmada katılımcılara meslek seçimlerinde mensubu oldukları dinin etkisinin olup olmadığı sorulduğunda, katılımcıların %45,45'i dinin etkisinin olduğunu ifade etmişlerdir. İran'li katılımcıların %35,25'i böyle bir etkinin olduğundan söz etmiştir. Din, bireysel ya da kolektif insan yaşamının biçimlenmesinde etkin bir role sahip olması nedeniyle hayatın her alanı ile ilgili etkilerinden söz etmek mümkündür(Gürhan, 2010:61). Dinin toplumsal hayatın tüm alanları üzerinde söz söyleme yetkisi, sosyal ve kültürel birçok sorunu dinin ilgi alanına taşımaktadır. Başka bir ifadeyle bu alanlarla ilgili sorunlarda din, bir yol gösterici olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda din, insanların tutum ve davranışlarında meşruiyet aradıkları bir kurallar topluluğu olarak da işlev görmektedir. Yapılan araştırmalar (Günlü ve diğerleri,2014:141) göstermektedir ki, dindar bir toplumda kadının hayatına daha fazla müdahale edildiği ve kadının statüsünün erkeklerin gerisinde olduğunu göstermektedir. Araştırmada İranlı katılımcıların %50'i kadınların yalnızca belirli işlerde(örneğin öğretmenlik gibi) çalışabileceğini ifade etmiştir.

Bu noktada tarihsel ve toplumsal bir gerçeklik olarak ele aldığımız din olgusu ile kadının toplumsal konumu arasındaki ilişkiye baktığımızda, çelişkili ve gerilimli bir ilişkinin var olduğunu söyleyebiliriz(Berktaş, 2014:15). Bu çelişkili ve gerilimli ilişkiyi biçimlendiren en temel unsur, dinin, ekonomiden hukuka

kadar sosyal hayatın tüm alanlarını kuşatması ve bu kuşatmada da kadının özel alanla özdeşleştirilmesi gösterilebilir. Günlü ve arkadaşlarının yaptığı araştırmada(2014:143) kadın doğası gereği, daha anaçlık gerektiren işlerde(hastabakıcılık, hemşirelik gibi) çalışması gerektiğini vurgulayanların oranı Türk katılımcılar arasında %43,18 dir. Aynı araştırmada(2014:140) kadının rolünün yalnızca anne ve iyi bir eş olmaktan öteye geçmeyeceğini vurgulayanların oranı %13,63 dür. Bu açıdan bakıldığında kültürel, dinsel ve geleneksel yaklaşımların 'kadın'a yüklediği anlamın sürekli değişmesi kadının sadece bir cinsiyet olarak değil aynı zamanda toplumsal bir olgu olarak da tanımlanmasının da önünü açmış görünmektedir. Dolayısıyla toplumsal bütün ve bu bütünün işleyişini etkileyen faktörlerin kadın olgusundan bağımsız bir biçimde ele alınması mümkün değildir (Ağçoban, 2016:14). Bu bağlamda kadın ve kadının toplumsal statüsünün biçimlenişi üzerinde söz sahibi olan kavramlar ve olgular önem kazanmaktadır. Dinin kadının toplumsal konumu ve rol biçimi üzerinde geniş bir etki gücünün olduğu bilinmektedir.

Birleşmiş Milletler Kadın Birimi (UN Women) ve Parlamentolar Arası Birlik (IPU) tarafından yayınlanan "Siyasette Kadın 2017" haritasına göre, tüm dünyada hükümet ve parlamentolardaki kadınların sayısı 2016'da düşmüştür. Bu genel düşüş içerisinde gelişmekte olan ülkelerde bu oran çok daha aşağılara inmiştir. Türkiye'de Meclis'te kadın oranı ise yüzde 14,9 dur. Bu bağlamda Türkiye 82 kadın vekille 186 ülke arasında 132. sırada yer almaktadır. Dünyada demokratik haklar bağlamında ilk sıralarda yer alan kuzey ülkelerinde ise bu oran %41,7 olarak tespit edilmiştir(BM Kadın Birimi IPU). Kadınların toplumsal statüsünün gelişim düzeyini belirlemede önemli bir veri olarak kullanılan eğitime katılım oranları bu bağlamda önemlidir. Seven ve Engin(2007:183) yaptıkları araştırmada Türkiye'de okulöncesi eğitime devam eden kızların oranı %47,83, ilköğretime devam edenlerin oranı %47,18 ve genel ortaöğretime devam edenlerin oranı %46,85 olarak tespit etmişlerdir. Bunun yanında mesleki ve teknik eğitim okullarında bu oranın %37,40 olmasının önemli ölçüde bir düşüklüğü gösterdiğinin altını çizmişlerdir. Bu da kızların resmi ve özel okul kademelerinde istenilen düzeyde temsil edilmediğini göstermektedir. Türkiye'de ilk ve orta öğretim zorunlu olmasına rağmen 6 yaş ve yukarı nüfus içinde okuma yazma bilmeyen kadınların oranı %8, erkeklerin ise %1,7'dir. Okuma yazma bilmeyen her 10 kişiden 8'ini kadınlar oluşturmaktadır. Yetişkin nüfus içinde (+15) okuma yazma

bilmeyen kadınların oranı ise %9,8'dir(Özaydınlık, 2014:98). Yine TÜİK(2016) verilerine göre Türkiye'de 2016 yılında, erkek nüfus 40 milyon 43 bin 650 kişi olurken, kadın nüfus 39 milyon 771 bin 221 kişidir. Okuma yazma bilmeyen kadınlar erkeklerden 5 kat fazladır. Türkiye'de 2015 yılında (25+) okuma yazma bilmeyen toplam nüfus oranı %5,4 olarak tespit edilmiştir. Bu oran içerisinde erkekler %1,8'i oluştururken kadınlar %9 orandadır. Bunun yanında lise ve dengi okul mezunu olanların (25+) toplam nüfus içindeki oranı %19,5 iken bu oran erkeklerde %23,5, kadınlarda %15,6'dır. Yüksekokul veya fakülte mezunu olan toplam nüfus oranı %15,5 olup bu oran erkeklerde %17,9 kadınlarda ise %13,1'dir. Bu oranlar bize kadının toplumsal statüsünün gelişiminin izleyeceği seyir hakkında bilgiler vermesi bağlamında önemlidir.

Kadınların toplumsal statülerindeki gerilik, tüm toplumların sorun alanlarından birini oluşturmakla birlikte Batı dışı toplumlarda bu sorunun oranı çok daha yüksektir. Kadının varlığını yadsıyan ya da gölgeleyen anlayışın ataerkil sistemlerden beslendiği gerçeğinin yanında bunun dinlerden ne kadar destek aldığı da konumuz bağlamında önemlidir. Dolayısıyla bu noktada dinin, kadının toplumsal konumunu belirlemede verdiği mesajlar ataerkil sistemin lehine bir anlayışla benimsenmektedir. Temelde üç semavi dinde de kadın ve erkeğin tanrının suretinden yaratıldığı ve Tanrı karşısında her iki cinsin de eşit hak ve sorumluluklara sahip olduğunun altı çizilir (Altuntaş, 2012:68).Ancak pratikteki uygulamaları bundan farklı olduğu bir çok çalışmada ve yukarıda verdiğimiz istatistiki rakamlarda kendini göstermektedir

a.Semavi Dinlerde Cinsiyet Kalıpları

Dinin, kadın ve erkek algısı ve her ikisi için tanımlanan roller, toplumsal cinsiyet algısının biçimlenmesi üzerinde de etkili olmakta yâda bazen toplumsal cinsiyet yapısı normlarını desteklemek ve pekiştirmek için kullanılmaktadır. Tarih boyunca dinler çoğunlukla kadınları yanlış yapmaya meyilli bireyler olarak tanımlarken bunun, Âdem ve Havva'nın cennetten kovulmasının suçlusu olarak Havva'nın tanımlanmasından bağımsız olduğunu düşünmek zordur. Burada asli suç tanımlanırken, Havva suçun merkezinde yer almaktadır. Hem Tevrat hem de İncil'de Âdem ve Havva kıssasında Havva, Âdem'in yanlışında yönlendirici güç olarak algılanmıştır. Rab Âdem'e "Karının sözünü dinlediğin ve sana meyvesini yeme dediğim ağaçtan yediğin için toprak senin yüzünden lanetlendi". "Yaşam boyu emek vermeden yiyecek bulamayacaksın, toprak sana diken ve çalı verecek. Toprağa dönünceye dek ekmeğini alın teri dökerek kazanacaksın. Çünkü

topraksın topraktan yaratıldın ve toprağa döneceksin” dedi(Öztürk, 2009:249). Berktaş(2014:26) da yaptığı çalışmada, tek tanrılı dinlerin her birinin farklılığının ve özgünlüğünün göz ardı edilemeyeceğini ifade etmektedir. Ancak bir takım ortak özelliklerinden de bahsetmektedir. Bunlardan en önemlisinin de ataerkil sistemin doğuşu ve kurumsallaşması ile olan ilişkileri olduğunun altını çizmektedir. Bu yaklaşımda kadını ve erkeği mutlak ve hiyerarşik bir biçimde ikiye bölen katı toplumsal cinsiyet rollerinin vazedilmesi, erkeğin üstünlüğüne dayanan ataerkil aile ilişkilerinin kutsanması ve bu bağlamda kadın bedeni üzerindeki denetimin yasallaştırılıp meşrulaştırılmasında dinin başat bir güce sahip olduğu ifade edilmektedir. Çitçi(1982:3-4)’ye göre de ortaya çıktıkları dönemde toplumsal ilişkileri düzenleme işlevini üstlenen tüm tek tanrılı dinler, kadını anne ve eş olarak tanımlamış, kadın ve erkek arasında kesin bir hiyerarşik işleyiş kurmuşlardır. Ona göre Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam’da bu hiyerarşinin varlığını besleyen yaklaşımlar açıkça görülebilir. Örneğin Musevilikte, ailenin erkek çocuğunun olmaması koşuluna bağlı olarak, kız çocuk mirastan yararlanabiliyor, kadınlar meclislere üye olamıyor, siyasal toplantılara katılamıyorlardı. Yine Musevilik’in önemli kurallarında biri de kadınların Havrada erkeklerle yan yana ibadet etmesinin yasaklanmasıdır. Hıristiyanlığa göre de kadın yukarıda da ifade edildiği gibi büyük günahın temsilcisidir. XIII. yüzyılda Aquinalı St. Thomas, kadınların erkeklere yardımcı olarak yaratıldığını, bu yardımın ise neslin sürdürülmesi görevi ile sınırlandırıldığını ifade etmektedir. İslam’da kadının ve erkek arasında bir ayrımcılığın olmadığını altı çizilse de «Erkekler kadınlar üzerinde hâkimdirler. O sebeple ki, Allah onların kimini (erkekleri), kiminden (kadınlardan) üstün kılmıştır.»(Nisa Suresi: 34) ayeti delil gösterilerek erkeklerin üstünlüğünün çoğunlukla onaylandığının altını çizmektedir. Berktaş(2014:73), İslam dininde kadın algısını anlatırken, Kuran’da Âdem ile Havva’nın ikisini birlikte baştan çıkararak İblis olduğunun altını çizmektedir. Burada Kuran kadını şeytanlaştıran bir kıssaya yer vermemiştir. Bunun yanında İslam, kimi görüşlere göre kadının konumunda gelişme sağlamış, kimi görüşlere göre de kadını sınırlandırılması noktasında ataerkil sistemle işbirliği yapmıştır. Evliliği yücelten İslam, kendisini önceki dönemlerde yürürlükte olan kadının çok erkekle evliliğini yasaklarken, erkeğin çok kadınla evlenmesini sınırlandırmakla beraber onaylamıştır(Çitçi, 1982:3-4).

Dünya üzerinde geniş toplumsal tabana sahip olan üç dinden biri olan Hıristiyanlıkta kadının aşağılanması geleneği güç kazanmıştır. Bunun en temel sebebi Hıristiyanlıkta büyük önem taşıyan “İlk Günah”ın Havva’nın öncülüğünde gerçekleşmiş olduğu düşüncesidir. Havva’nın haram meyveyi Âdem (a.s)’a yedirerek cennetten kovulmasına ve böylece insan neslinin günahkar olmasına neden olması, Hıristiyanlık açısından kadın kimliğinde günahın somutlaşmasının önünü açmıştır. Bu yaklaşım sosyal hayatın tüm alanlarında bu günahın bedellerini aramış ve kadın bu bedelin ödeyicisi olarak tanımlanmıştır. Kadının gebelik süresi, doğum ağrıları, karı-koca ilişkisindeki baskı, ezme-ezilme durumlarının tamamı bu bedel yaklaşımı üzerinden açıklanmıştır. Dolayısıyla Hıristiyanlıkta kadının kötülüğü, şeytana uymayı ve ayartıcılığı temsil ettiği söylenilebilir(Gürhan, 2010:67). Yine Hıristiyanlık öğretisinin “ilk günah” yaklaşımına göre kadın kilisede bir köşede sessizce oturmalıdır çünkü kocasını (Âdem) günaha teşvik etmiş ve cennetten kovdurmuştur. Bu nedenle kadınlar dini hayatın dışında tutulmuş ve çoğu zaman dinlerini de gizlice öğrenmişlerdir(Altuntaş, 2012:69).

“Kadın erkeğin altında ikinci derecededir. Çünkü önce Âdem, sonra Havva yaratıldı. Aldatılan da Âdem değildi, kadın aldatılıp suç işledi. Bu bakımdan yöneten, kadın değil erkek olmalıdır.”(I.Timoteos,2:13-14)

“Kocalarınıza bağımlı olun. Ey kadınlar! Rabbe bağımlı olduğunuz gibi, kocalarınıza bağımlı olun.”(Efesliler, 5:22).

Yahudilikte de kadınlar konusunda oldukça sert bir yaklaşım söz konusudur. Günümüzün geleceği biçimlendireceği gibi geçmiş yaşantılarımız da var olan rol kalıpları da etkisini günümüzde sürdürmektedir. Dolayısıyla din, gelenek ve kültüre dayalı yaşam pratikleri, günümüzün pratiklerini biçimlendirme noktasında bir bilinçaltı oluşturmaktadır. Saadavi(1991:123)’ye göre Âdem ve Havva öyküsü Yahudilik ile ortaya çıkmıştır ve kadının günahkâr olduğu, bu günahın da cinselliğinden kaynakladığı düşüncesi Yahudilik içinde geliştirilmiştir. Bu bağlamda dinsel kavram ve düşünceler insanları doğal bedenleri ve bu bedene dair gerçeklerden uzaklaştırmıştır. Bu da kadının toplumsal statüsünün gelişiminde olumsuz etkilerin varlığını uzun soluklu olarak sürdürmesine neden olmuş görünmektedir. Bu noktada ilginç bir örnekte Yahudi Hahamların kapılarına sıklıkla *“tanrım beni kadın olarak yaratmadığın için sana şükürler olsun”* diye yazmalarıdır. Yahudilikte kadın eve bağımlı olarak tanımlanmaktadır. Kadının toplumsal yapı içerisindeki en önemli görev ve sorumluluğu üreme yeteneğidir. Bunu tam ve doğru bir

biçimde yerine getirmesi kadın için bir saygınlık gerekçesi olabileceği gibi aynı zamanda birçok açıdan aşağılanmasının da nedeni olmaktadır(Altuntaş:2012:71). Bu bağlamda kadının fiziksel olarak elinden alınmayan doğurganlığının küçümsenmesi, soyu üretme yetisinin karşısına erkeklere özgü olduğu öne sürülen kültür yaratma yetisinin çıkarılması ve kadının yeni bir can yaratma özelliğine sahip bedeninin-tam da bu nedenle- kirli sayılarak lekelenmesi ve denetlenmesinin meşru görülmesine zemin oluşturması bağlamında kullanılmıştır(Berktaş,2014:10).

"(Rab Allah) Kadına dedi: Zahmetini ve gebeliğini ziyadesiyle çoğaltacağım; ağrı ile evlat doğuracaksın. Ve arzun kocana olacak, o da sana hâkim olacaktır. Ve Âdem'e dedi: Karının sözünü dinlediğin ve: Ondan yemeyeceksin, diye sana emrettiğim ağaçtan yediğin için, toprak senin yüzünden lânetli oldu." (Tekvin, 3/16-17)

İslam üç ilahi din içerisinde en son dindir. İslam'ın kadına bakış açısı oldukça tartışmalı bir konudur. Modernleşme süreci ve sonraki dönemde İslam kültürü ve bu kültürde kadının konumu üzerine birçok yazılar yazıldığı bilinmektedir. Dolayısıyla "İslam'da Kadın" konusu hala güncel bir konu olarak tartışmalardaki yerini almaktadır. Modern yaşam biçimleri ve kitle iletişim araçlarının sınır tanımaz dolaşımı İslam ve kadın konusunda farklı bakış açılarını bir araya getirmiştir. Coşkun(2011:115) konuyla ilgili olarak yaptığı çalışmada Kuran ve Sünnete dikkatli bakıldığında kadın ve erkeğin hiç birinin diğerine üstün kılınmadığını ifade etmektedir. Ona göre, Kuran başlangıçtan beri kadın ve erkeği insan olarak eşit görüyordu. Buna en önemli örnek olarak da Nisa Suresi(4/1) "*Ve onun ayetlerindedir ki O sizi tek bir nefisten yarattı ve o nefisten zevcini yarattı. Ve bu ikisinden yeryüzüne sayısız erkekler ve kadınlar yayıldı*" ayetini vermektedir. Bunun yanında Berktaş(2014:153-154), İslam'ın toplumu "ümme" ve "aile alanı" olarak ikiye ayırdığını, "ümme" bu ayırımı kamusal güç ve iktidarın var olduğu erkek alanı olarak biçimlendirdiğini dile getirmektedir. Bunun yanında "aile alanı" ise kadın ve cinselliğin alanı olarak tanımlanmış olmakla birlikte, cinsiyete dayalı katı bir hiyerarşik ayrımı da içinde barındırmaktadır. Bu bağlamda çeşitli kaynaklarda kadının dövülebilmesi, mirastan erkeğe nazaran daha az payı alması, şahitliğinin erkeğin şahitliğine denk tutulmaması, dört kadınla evliliğe izin verilmesi, kadının erkeklerin tarlası kabul edilmesi gibi konular İslam'ın kadını özel alanla özdeşleştirdiği düşüncesini pekiştirilmesine katkıda bulunan faktörler arasındadır (Tekin,2004:242).

Aktaş(1997:243), bu bağlamda İslâm'ın ilk yayılış döneminde kadınların siyasi, askeri ve kültürel açılardan toplumlarında etkin roller üstlenebildiklerini ancak sonrasında bu rollerin giderek zayıflamaya başladığını ifade etmiştir. Ona göre bu sürecin ardından kadının sokağa çıkmasının fitneyi davet, toplumu ifsat edeceği; kadınların "şeytanın ağı" oldukları şeklindeki kanaatin yayılması ile kadınların toplumsal görünürlüğü güç kaybetmiştir. Bu kanaatin dinden bilinmesi, günümüzde de "kadın ve fitne" arasında ilişki kuran zihniyetin varlığını sürdürmesine imkân vermiş görünmektedir. Bu bağlamda kadının din adına, sosyal felaket ve zararlardan korunması adına toplum hayatından yalıtılması suretiyle salt eve ve ev işlerine uygun bir kişiliğe büründürülmesi; giderek onun Kuran'ın muhatap aldığı sorumlu, akleden, düşünen, duyarlıkları körelmemiş kul olmaktan uzak bir anlayışın muhatabı yapmaktadır Aktaş,1997:244). Bu açıdan bakıldığında, Polat(2005:48), kadının sosyal konumunun tarihsel süreçte Kuran'ın istediği gibi gelişmediğinin altını çizerek, kadının sosyal konumunun ve diğer toplumsal duruşlarının radikal bir biçimde bazen isteyerek ve bilinçli biçimde, bazen de istemeden ve bilinçsizce Kuran'ın talep ettiğinden çok farklı bir biçimde somutluk kazandığını ifade etmektedir. Aynı değerlendirmeyi İncil ve Tevrat açısından da yapmak mümkündür.

Bu noktada dini metinler ve bunların yorumlanma biçiminden kaynaklı olarak kadınlar, birçok ayrımcılığa maruz kalmışlardır. Böylece geçmişte kadınların sosyal statülerinin iyi olması ya da toplumda yöneticilik dâhil birçok konuma gelebilmeleri günümüzde yaşanan olumsuzlukları gidermeye yetmemektedir.

b.Semavi Olmayan Dinlerde Cinsiyet Kalıpları

Toplumların inanma ihtiyacı ve bunu besleyen din olgusu tarihin başlangıcından beri var olmuştur. Hayatın anlamlandırılması, sosyal bir denetim ihtiyacı, güvende hissetme ihtiyacı, korunma ihtiyacı gibi insana dair birçok beklentiye cevap vermesi dini hayatın merkezine taşımıştır. Dolayısıyla dinler, insanlığa tarihin tüm dönemlerinde eşlik etmiştir. Günümüzde de din, hayatı anlamlandırma ve güncel sorulara cevap verme noktasında insanların ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmektedir. Toplumsal cinsiyet kalıpları açısından tarih boyunca var olmuş bütün dinleri burada ele almak mümkün değildir. Ancak öne çıkan birkaç semavi olmayan din üzerinden inceleme yapmak daha kolay olacaktır.

Bu bağlamda Budizm önemli bir örnektir. Budizm'de kadının konumunu anlayabilmek için, Budizm'i besleyen temel inan biçimlerine bakmak gerekmektedir. Buna göre, toprak, Tibet

mitoslarında dişil bir imgedir. Bu anlamda toprak, doğrulup insanlar arasında kargaşa yaratmaması için çivilenmiş bir biçimde sırt üstü yatan dişil bir cinstir. Toprak, kutsal erkeklerin kudreti ve sunularla terbiye edilmediği müddetçe insan var oluşu için bir tehdit olarak kabul edilmektedir. Bu gücün kontrol altına alınması amacıyla tapınak ve sunaklar dikilmiştir(Dagyay, 2006:122-123). Bu inanç temelinde biçimlenen Budizm’de kadın neredeyse yok sayılmıştır. Kadınlar toplumun en alt katmanı kabul edilen Sudra sınıfına dâhil edilmişlerdir ki, bu sınıftan olanlar, tapınağa girme, kutsal metne dokunma ve diğer dini yükümlülükleri yerine getirme haklarından mahrumdurlar. Hindular açısından önemli bir kaynak olan Manu Kanunnamesi’nde “kadınların hiçbir şekilde kurban sunamayacağı, hiçbir dini törene iştirak edemeyeceği ve sadece eşe itaatin onları cennete götüreceği” belirtilir(Arslan, 2014:148-149). Buda kendi öğretisinde kadınları kabullenmiştir. Ancak bu uzun bir zaman almıştır. Buda doktrinini açıklarken her ne kadar kadın ve erkek ayrımı yapmasa da, kadınların manastıra girmesine ilk etapta izin vermemiştir. Budist inancında mutluluğun izini sürmek olarak kabul edilen Nirvana’ya kadınların ulaşip ulaşamayacağı konusu da uzun süre tartışılmıştır. Buda’nın ilk dönemde kadınları manastıra kabul etmemesinin sebepleri konusunda birçok rivayet bulunmaktadır. Bu rivayetlerin birine göre Buda, Kapilavatsu’dayken, sütannesi olan Mahapajapati manastıra girmek istediğini ona söylemiştir. Buda ise bu teklife ilk etapta çok soğuk bakmış ve süt anne daha sonra bu teklifi iki kez daha yinelemesine rağmen olumlu bir cevap alamamıştır. Bu olumsuz yanıtlar karşısında, saçlarını kesen ve keşiş elbiselerini giyen Mahapajapati Buda’nın manastırının kapısına gelerek yalvarmış ve ağlamıştır. Uzun ısrarlar ve bazı şartlar karşılığında Buda kadınları manastıra kabul etmiştir(Turhan, 2004:5). Bunun yanında Budist kutsal metinlerinde aydınlanma veya Nirvana’ya ulaşmada kadın ve erkeklerin eşit potansiyellere sahip oldukları ifade edilmektedir. Günümüzde Budist kültüründe kadına yönelik tutumda büyük dönüşüm meydana gelmiş ve bu dönüşümün bir yansıması olarak kadınların keşişe ve manastırda otorite olabilmeleri için organizasyonlar düzenlenmesi gösterilebilir(Ağçoban,2016:21).

Bunun yanında Hinduizm’de kız çocukları 7 yaşında evlendirilebilir. Boşanma hakkı sadece erkeğe tanınmıştır ve kadın ne tür bir zulme, şiddete maruz kalırsa kalsın eşinden boşanamaz. Her halükarda eşine itaat etmeli ve gördüğü

muameleye razı olmalıdır. Tüm bu itaat ilişkisi içinde eski aryan erkekleri, kendilerinden izin almadan evden ayrılan eşlerinin kulak ve burunlarını kesme hakkına sahipti(Gürhan,2010:64).

Medeniyetin beşiği olarak kabul edilen Antik Yunan'da uygulanan demokrasiye göre tüm vatandaşların yönetimde söz hakkı bulunmaktadır. Ancak köleler hiçbir zaman, kadınlar ve çocuklar ise bazı istisnai durumlar dışında vatandaş olarak sayılmadıkları için bu demokrasi sadece vatandaş olan erkeklere verilmiş bir hak olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla Antik Yunan'da da kadın ikinci sınıf vatandaş olmaktan kurtulamamıştır. Bunun en önemli bir diğer göstergesi ise, düzenlenen Olimpiyatlara sadece erkeklerin kabul edilmesidir. Antik Yunan'da "akılsız" olarak kabul edilen kadınların akıllı yurttaşları yetiştirmesi de beklenmezdi. Bu yaklaşım gereği erkek çocuklar erkekler tarafından yetiştirilirdi(Güzel, 2015:509-510). Konfüçyanizm'de ise, erkek kadın karşısında saygı duyulması ve boyun eğilmesi gereken üstün birey olarak tanımlanır. Bu inan biçimine göre bir kişinin evlenmeden veya bir erkek evlat bırakmadan ölmesi büyük günah sayılır. Kadın anne olmadıkça muhterem sayılmaz(Gürhan, 2010:65). Çin toplumu da birçok ataerkil toplum gibi kadınları ikinci sınıf vatandaş olarak tanımlamış ve saygınlıklarını anne olabilmekle yetenekleriyle orantılamıştır. Çin felsefesinin temelini oluşturan Yin ve Yang birbirlerini tamamlayan iki öğeden oluşmaktadır. Bu bağlamda eşitlikçi bir görselliğe sahip olan Yin ve Yang tam tersine, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sembolize edilmiş biçimidir. Yin, karanlık, zayıf, pasif ve dişi şeylerin; Yang ise, aydınlık, kuvvetli, aktif ve erkek olan şeylerin niteliğini sembolize etmektedir. Bu ideolojiyi temel alan eski Çin filozofları, yüzyıllar boyu kadınlara itaatkâr ve pasif olmaları yönünde telkinlerde bulunmuş ve bu doğrultuda birtakım kurallar belirlemişlerdir. Yin ve Yang felsefesinin beslediği bu anlayışa göre, kızlar evin erkek çocuklarına, kadınlar kocalarına, anneler oğullarına itaat etmek durumunda kalmışlardır(Kapanoğlu, 2006:27).

Bu mesajların toplum tarafından algılanma biçimi, davranış pratiklerinin şekillenmesi üzerinde etkili olmaktadır. Dolayısıyla toplumsal yapı tarafından oluşturulan davranış pratikleri meşruluklarını din, gelenek ve kültüre yaslayarak kendilerini güçlendirmektedirler. Toplumsal değişimde dinin yavaşlatıcı ve engelleyici yönünü ele alan Okumuş(2009:326),toplumsal değişim karşısında dinin muhafazakâr olduğu, tutucu bir tutum ve tavırla toplumsal değişimi yavaşlattığı, frenlediği veya engellediği yönündeki kanıların yadsınamayacağını ifade etmektedir. Ona göre din, bir yönüyle mevcut sosyal düzen ve

düzenlemeleri koruyarak istikrar unsuru olabildiği gibi diğer yönden düzen ve istikrar adına mevcut düzenin sürdürülmesi üzerinde de etkilidir. Denilebilir ki din, en önemli toplumsal istikrar faktörüdür. Bu bağlamda dinin meşrulaştırıcı işlevinin altı çizilmelidir. Geçmişten günümüze kadar ki zaman dilimlerinin tamamında toplumlar ve devletler tarafından kullanılan ve belki de büyük oranda suiistimal edilen yön olarak tarif edilebilir. Dinin meşrulaştırıcı gücüyle birey, toplum ve iktidar, yapıp ettiklerini haklılaştırmakta ve kutsal üzerinden tutumlarına gerekçe kazandırmaktadırlar. Dinin meşrulaştırıcı gücü hiç şüphesiz sosyal hayatta da kendini göstermektedir. Bu yönüyle toplumlarda var olan katı toplumsal cinsiyet ayrımları da din adına meşrulaştırılabilmekte ve dinin buyruğu gibi gösterilebilmektedir. Bunun en somut örneği ise gerek kutsal metinler gerekse kültürel inan biçimleri üzerinden kadınların uğradığı ayrımcılığın tüm toplumlar açısından gölgelenemez görünürlüğüdür Kadınların hak ve özgürlüklerinin üzeri kültürel, dini ve politik gerekçelerle örtülebilmektedir(Gürhan, 2010:62).

Bu açıdan bakıldığında din, teoride ve pratikte farklı uygulanma biçimlerine sahip olabilir. Dinin insanlar tarafından farklı algılanış ve uygulanış biçimleri, kültürel yapılarla eklemlenerek toplumsal cinsiyet algılarını güçlendirebilir. Bu bağlamda dinin toplumlar tarafından algılanışı ve uygulanma pratikleri arasındaki farklar göz ardı edilmemelidir(Gürhan,2010:62).

SONUÇ

Kadın sorunu uzun yıllardır sosyal bilimcilerin üzerinde çokça durdukları konulardan biri olarak güncelliğini korumaktadır. Konu insan hakları ve kadın haklarıyla ilişkisi açısından da önem taşımaktadır. Toplumsal bütün içerisinde toplumun farklı kesimlerine ait kadın yaşamları ve bu yaşamlara ait sorunlardan bahsetmek mümkündür. Toplumsal cinsiyet algısı, kültürel ve ekonomik faktörlerin farklılığına bağlı olarak kadınların ikincil konumunu besleyen unsurlara görünürlük kazandırmak ve bunların giderilmesi noktasında yapılan çalışmalara katkıda bulunmak büyük önem taşımaktadır. Geçmişten günümüze kadar toplumsal bütünler içerisinde cinsiyette ayrımcılığın birçok farklı unsurdan beslendiği

bilinmektedir. Bu ayrımcılık bazen kültürel nedenlere, bazen de hukuki ve dini metinlere dayandırılarak meşruiyet kazandırılmıştır. Ancak bizim çalışmamız bağlamında üzerinde durduğumuz temel konu dinlerin bu ayrımcılığın meşrulaşmasındaki rolünün kutsal metinlerden verilen örneklerde kendini göstermesidir. Bütün semavi dinlerde kadını, ekeğe boyun eğen bireyler olarak tanımlayan metinlere rastlanmaktadır. Ancak üzerinde durulması gereken temel nokta şudur ki, doğu toplumlarında kadınlar büyük oranda ikinci sınıf bireyler olarak tanımlanmaktadırlar. Eğitim, sağlık, istihdam fırsatlarına erişim imkânları da erkeklerin çok gerisindedir. Kız ve erkek çocukları yetiştirilirken, anne babalar maddi imkânlarını genelde erkek çocuk lehine kullanmaktadırlar. Bunun yanında eğitim fırsatlarında da erkek çocuklar kızlara göre önceliklidir. Dolayısıyla kadınlar çocukluk dönemlerinden itibaren bu ayrımcılığın nesnesi olmaktadır. Din, kültür ve gelenek üzerinden kadınların ayrımcılığa uğratılması ya da bu ayrımcılığın meşruiyet imkânlarına zihinsel olarak geçiş tanımamak önemlidir. Birçok kaynakta kadınların İslam'da ve eski Türk'lerde önemli sosyal statülere sahip olduğu ifade edilir. Ancak günümüzde okuma yazma bilmeyen kadınların erkeklerin beş katı olması, cinayetle hayatını kaybeden kadınların sayısının 2010'dan itibaren 1915'e(cnnturk.com) ulaşması, İstihdam edilen kadınların erkeklerin yarısı kadar bile olmaması, siyasette temsil oranlarının oldukça düşük olması gibi gerçekler, kadının sosyal statüsünde ülkemizin kat etmesi gereken çok yolunun olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu yolun kat edilmesin sadece bazı alanlarda kadınlara ayrıcalıklar getirmek yeterli olmamaktadır. Kadının algılanma biçimine karşı zihinsel bir dönüşüme ihtiyaç vardır. Bu dönüşümün de tek bir alandan yürütülmesi mümkün değildir. Sosyal, ekonomik, dini, kültürel ve daha birçok alanda kadının toplumsal konumunu güçlendirecek bakış açılarının yerleştirilmesi gerekmektedir. Kısacası zihinsel bir dönüşüm temel ihtiyaç olarak kendini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Ağçoban, S.(2016), "Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam'da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* (UKSAD), 2(1): 14-24.

Altuntaş, N.(2012), *Feminen İslam:Küresel Çağda Alternatif Bir Kadın Kimliği İnşası*, Ankara:Orion

Arat, N.(1980), *Kadın Sorunu*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları Yayın no:2776

Aktaş, C.(1997),*Kadının Toplumsallaşması ve Fitne*, Jurnal of Islamic, 10(4):241-248.

Arslan, H.(2014), *Budizm’de Kadının Konumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,39:147-179.

Beauvoir, S.(1993), *Kadın- İkinci Cins- Genç Kızlık Çağı*, çev: Bertan Onaran, İstanbul:Payel

Beauvoir, S.(1993), *Kadın- İkinci Cins- Bağımsızlığa Doğru*, çev: Bertan Onaran, İstanbul:Payel

Berktaş, F.(2014), *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, İstanbul:Metis

Berktaş, F.(2015), *Tarihin Cinsiyeti*, İstanbul:Metis

Bora, A.(2012), *Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık, Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar*, Der:Kenan Çayır Müge Ayan Ceyhan,İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 175-188.

Coşkun, A.(2011), *Sosyal Değişme Kadın ve Din*, İstanbul:Rağbet

Çakır, Ö.(2008), “Türkiye’de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31:25-47.

Çitçi, O.(1982), *Kadın Sorunu ve Türkiye’de Kamu Görevlisi Kadınlar*, Ankara:TODAİ, No:200

Dargyay, E. N.(2006),*Budist Metin ve Ritüellerde Dişi Beden, Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet*, Der:Sylvia Marcos, çev: Sibel Özbudun-Balkı Şafak-İlker Çayla, Ankara:Ütopya.121-140.

Davis, Y.N.(2003),*Cinsiyet ve Millet*, İstanbul:İletişim

Ecevit, Y.(2011), *Toplumsal Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, Ed:Yıldız Ecevit ve Nadide Karkıner, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Yayınları

Günlü, E.vd.(2014), “Toplumsal Değerlerin ve Dinin Kadınların Kariyer Yaşantılarına Etkileri: Türkiye - İran Karşılaştırması”, *Amme İdaresi Dergisi*, 4(1): 131-151.

Gürhan, N.(2010), “Toplumsal Cinsiyet ve Din”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* -www.e-sarkiyat.com- S.IV:58-80.

Güzel, B.(2015), “Lysistrata: Kadının Antik Yunan Toplumundaki Yeri”, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10(10):505-522.

Ökten, Ş.(2009), “Toplumsal Cinsiyet ve İktidar:Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Toplumsal Cinsiyet Düzeni”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(8):302-312.

Özaydınlık, K.(2014), “Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye’de Kadın ve Emegi”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 33:93-112.

Öztürk, E.(2010),Tarihte ve Günümüzde Kadın Hakları, İnsan Hakları ve Din Sempozyumu, 15-16 Mayıs 2009, Çanakkale 18 Mar Üniversitesi yy. Yayın No:105:244-266.

Pearce, D.(1978),” The Feminization of Poverty:Women, Work and Welfare”, *Urban &Social Change* Rewiev, 11, 1:28-36.

Pelizzon, S.M.(2009), *Kadının Konumu Nasıl Değişti?* Çev:İhsan Ercan Sadi, Cem Somel, İstanbul:İmge.

Polat, F.(2005),”İslam Kültüründe Kadının Yeri”,*Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi*,7:41-50.

Kapanoğlu, S.(2006), Çin’de Kadın İmgesi, , Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Ankara.

Kalan, G.Ö.(2010),“Reklamda Çocuğun Toplumsal cinsiyet Teorisi Bağlamında Konumlandırılması: ‘Kinder’ Reklam Filmleri Üzerine Br İnceleme” *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 38:75-89.

Kaval, M.(2016), “İlahi Dinlerde Kadın’ın Kıymet Problemi”, *Akademik Bakış Dergisi*, 55:306-324.

Saadavi, N.(1991),*Havva’nın Örtülü Yüzü*, çev:Sibel Özbudun, Anahtar Kitaplar

Sayer, H.(2011),*Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı*, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. Yayınlanmış Uzmanlık Tezi.

Seven, M. A. ve Engin, A.O(2007), “Türkiye’de Kadının Eğitimi Alanındaki Eşitsizlikler”,*Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1):177-188.

Say, Ö.(2015), “İktidar İlişkilerine İndirgenmiş Babalık İmaji ve Postyapısalcı Otorite Analizinin Çelişkileri”, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2): 139-151.

Zastrow, C.(2016),*Sosyal Hizmete Giriş*, Nika:Ankara

Yaşar, M. R. (2013), *Kadınların Yoksulluğu: Kimsesiz Kadınlar Kastı, Kentsel Yoksulluğu Yeniden Düşünmek*, Der: Ömer Aytaç-Süleyman İlhan, Ankara: Birleşik, 221-276.

Yılmaz, A. (2010), “Osmanlıdan Cumhuriyete: Kadın Kimliğinin Biçimlendirilmesi”, *Çağdaş Türkiye Tarih Araştırmaları Dergisi*, IX(20-21): 191-212.

Tekin, M. (2004), *Kutsal Kadın ve Kamu*, İstanbul: Açılım

<https://www.bibleonline.ru/bible/tur/01/01/> erişim tarihi: 14.02.2018

<https://incil.info/YC2009/kitap/Efesliler/1> erişim tarihi: 05.05.2018

<http://www.bursakilisesi.com> erişim tarihi: 20.12.2017

Turhan, E. Z. (2004), Budizm’de Sangha Teşkilatı ve Kadın Keşişler, <http://bizdosyalar.nevsehir.edu.tr>. Erişim tarihi: 19.03.2018.

TÜİK (2016) www.tuik.gov.tr erişim tarihi: 01.03.2018.

<http://www.bmdergi.org/language/tr/bm-kadin-birimi-ve-ipu-haritasi> Erişim Tarihi: 09.02.2018.

